

Наставном и научном већу

Филозофског факултета

Београд

Изабрани одлуком Наставног и научног већа Филозофског факултета у Београду у комисију за оцену докторске дисертације „**Марко Никезић и југословенска спољна политика (1952–1972)**“ колеге Петра Жарковића, сарадника Института за филозофију и друштвену теорију у Београду, слободни смо да поднесемо следећи

ИЗВЕШТАЈ

Основни подаци о кандидату и дисертацији

Петар Жарковић рођен је 6. децембра 1984. године у Београду. Основну школу и гимназију завршио је у Београду. Основне студије историје на Филозофском факултету у Београду уписао је 2003. и са успехом их окончао 1. јуна 2011. Дипломски рад под насловом *Марко Никезић и српско партијско руководство 1968. године* оцењен је највишом оценом (10). Током основних студија колега Жарковић је све статутом предвиђене испите положио са просечном оценом 8,78. Мастер студије на Филозофском факултету у Београду уписао је школске 2011/2012, а окончао их септембра 2012, одбранивши запажени истраживачки рад *Марко Никезић као амбасадор у САД (1958–1962.)*. Рад је оцењен највишом оценом (10). Школске 2012/2013. колега Жарковић је уписао докторске студије на истом факултету. Просечна оцена на докторским студијима била је 9,34. Тема докторске дисертације *Марко Никезић и југословенска спољна политика (1953–1972)* званично је прихваћена на седници Наставно-научног већа Филозофског факултета у Београду 25. јуна 2015.

Од 2015. године колега Жарковић је сарадник Српског биографског речника у издању Матице српске. Почев од 2018. учествовао је као сарадник на регионалном пројекту *Yuhistoria* са истраживачком темом *Југославија и СССР 1945–1980: историјат*

једног хладноратовског односа. На међународним научним конференцијама „Социјализам на клупи“, организованим на Свеучилишту у Пули 2017. и 2021. године, учествовао са радовима *Марко Никезић: политичка биографија револуционарног демократе* и *Антифашизам у политичком деловању Драгољуба Јовановића*. Одлуком Научног већа Балканолошког института САНУ, на седници одржаној 19. 11. 2019, колега Жарковић је изабран у научно звање истраживач сарадник. Од децембра 2020. запослен је у Институту за филозофију и друштвену теорију, где учествује у раду Лабораторије за изучавање социјализма и (пост)југословенске студије. Област научног истраживања су му: политичка и друштвена историја социјалистичке Југославије 1945-1991, Југославија и Хладни рат, интелектуална историја Европе, историја идеја. Говори енглески језик.

Међу одабраним радовима колеге Жарковића, објављеним претходних година, скрећемо пажњу на чланак „SSDP, Dimitrije Tucović i jugoslovenski komunisti“, (**u: Nova „čitanja“ Dimitrija Tucovića: 100 godina posle, Zbornik radova. ured. Momir Samardžić, Milivoj Bešlin, Novi Sad: AKO, 2015, 21-51**). Рад представља успешну анализу развоја две историјске тенденције социјализма у Србији – социјалдемократије и болшевизма. Анализирајући у историографској литератури постојеће „интерпретације“ лика и дела Димитрија Туцовића, аутор указује на постојање континуитета и дисконтинуитета, идеолошке узајамности и непомирљивости, као и свеукупне трајности главних токова социјалистичке мисли у Србији. Рад „Сиповска концепција југословенске спољне политике: ДСИП у средишту унутарпартијских спорења“ (**Токови историје, бр. 1, 2017, 97–121**), доноси анализу појаве „сиповске концепције“ југословенске спољне политике и њених основних карактеристика почетком 60-их година XX века. На архивској грађи аутор је пажњу посветио односима између Државног секретаријата за спољне послове Југославије (ДСИП) и Савеза комуниста Југославије (СКЈ) и скренуо пажњу на појаву партијске поларизације, идеје око којих је до тога дошло, дилеме државног и партијског врха присутне око утврђивања спољнополитичких приоритета, а посебно везаних за односе према СССР-у. Текст „Srpski liberali i Hrvatsko proljeće: hrvatskosrpski odnosi i novi koncepti Jugoslavije krajem 1960-ih i početkom 1970-ih“, (**koat. Milivoj Bešlin, (Časopis za suvremenu povijest, 2021/3, 791–821)**), представља анализу политичких ставова реформских политичких елита у Србији и Хрватској око кључних питања унутрашњег развоја земље почетком 70-их година XX века. Истраживање је показало да су републичка

партијска руководства Србије и Хрватске ступила на политичку сцену у тренутку уобличавања реформских погледа на будући развој и општу либерализацију живота после Брионског пленума из 1966. године. Нова генерација српских и хрватских комуниста заснивала је своје реформске програме на идејама демократизације и еманципације југославенског самоуправног социјализма. Борба за нови концепт Југославије, тржишну привреду, реформу Савеза комуниста Југославије и либерализацију друштва повезивала је политичке елите Загреба и Београда. У исто време, нерешени односи у федерацији, заједно с порастом национализма и снажним отпором конзервативних структура у СКЈ, одредили су крајње домете сарадње и укидали перспективу демократског и тржишног социјализма у Југославији.

Предмет и циљ дисертације

Убрзано сазревање српске историографије посвећене XX веку последица је отварања нових истраживачких тема, питања и проблема који привлаче историчаре млађе генерације. Међу њима важно место заузима истраживање политичке, идеолошке, војне, привредне, културне делатности и учинка истакнутих историјских личности. На том је трагу је и тема дисертације „Марко Никеић и југословенска спољна политика (1953-1972)“, коју је обрадио колега Петар Жарковић. У питању је тема која до сада није целовито историографски обрађивана, а Марко Никеић је био један од најистакнутијих дипломата које је југословенска држава имала, чије се бављење спољном и унутрашњом политиком „подударило“ са бескомпромисним сукобом војних блокова, заоштреним приликама у Хладном рату, војним интервенцијама, развојем антиколонијализма, јачањем несврстаности, обликовањем „нове“ Европе. Амбасадорске дужности у Египту, Чехословачкој и САД-у, дужности помоћника Министра иностраних послова Коче Поповића, а онда и Министра спољних послова, омогућиле су Никеићу дубински увид југословенску спољну политику. Са тим искуством прихватио се челне функције у СК Србије и одговорног посла на реформи унутрашње политике у тој југословенској републици. Судар са догматским снагама које је персонификовао Јосип Броз Тито либерално оријентисани и реформски расположени Марко Никеић и круг његових политичких истомишљеника није успео да „преживи“.

Уколико је о дипломатском и политичком учинку Марка Никеића и писано, изостала су темељна и целовита историографска истраживања неопходна да би била

сагледана политичка делатност те важне историјске личности око које се сплело мноштво догађаја, контроверзних тумачења, стереотипа, паушалних оцена, накнадних конструкција, идеолошких вредновања. У посматраном периоду, оивиченом годинама 1953–1972, Марко Никезић је изграђивао своју каријеру у југословенској дипломатији, вршио амбасадорску дужност у Египту, Чехословачкој и САД-у, био у прилици да током 60-их (1962–1968) најдиректније утиче на „сиповску концепцију“ југословенске спољне политике, представљао једну од најзначајнијих личности како у КП Србије тако и у политичком животу земље на прелазу из 60-их у 70-те године ХХ века (1968–1972). То је разлог више да тему „Марко Никезић и југословенска спољна политика (1953–1972)“, коју је истраживачки обрадио колега Петар Жарковић, сматрамо важном, а резултате до којих је досегао потребним. Значај теме коју је истраживачки обрадио колега Жарковић и основни предмет његових истраживања огледају се у томе што представљају први целовити покушај да се на постојећој архивској грађи југословенске провенијенције, научно обради политички учинак Марка Никезића.

Основне хипотезе од којих се пошло у истраживању

Истраживања колеге Жарковића заснована су на више научних хипотеза. Међу постављеним хипотезама посебно место има претпоставка, заснована на увиду у доступне историјске изворе, литературу и сећања савременика, да је Марко Никезић био поуздани и даровити дипломата југословенске државе на основу чијих се дипломатских телеграма, белешки, извештаја, елабората може реконструисати важан део југословенске спољне политике и дипломатије у 50-им и 60-им годинама ХХ века. Колега Жарковић претпоставља, а његова истраживања потврђују, да је боравак Марка Никезића у Каиру најдиректније допринео југословенском „откривању“ Блиског истока. Његове су претпоставке: да је војни пуч у Египту, који је у себи садржао и елементе револуције, скренуо пажњу југословенске дипломатије на новог лидера те утицајне земље и допринео бољем и целовитијем сагледавању Насера и политике за коју се залагао; да је Никезић најдиректније допринео већем утицају Југославије на спољну политику и међународну позицију те земље; да је, захваљујући способностима и поверењу које је стекао, Никезић допринео политичком „заокрету“ у спољној политици која је Египат водила ка ванблоковском позиционирању. Аутор сматра да је, боравећи као амбасадор у Чехословачкој (1956–1958), Марко Никезић разумео суштину постстаљинистичке транзиције у тој земљи. Хипотеза је колеге Жарковића да је криза у

Источној Европи најдиректније утицала на југословенско-чехословачке односе. Његова је, такође, претпоставка да је југословенска ванблоковска политика, а онда и позиција у свету, подстицала отпоре догмата унутар КПЧ и утицала на критику тзв. „југословенског ревизионизма“. Значајна је и хипотеза о утицају идеологије на креирање политике Прага према Београду. Међу хипотезама које кандидат поставља је и она о утицају историјских, идеолошких, политичких посебности које су утицале на односе Југославије и САД-а на прелазу из 50-их у 60-те године XX века. Важна је и претпоставка колеге Жарковића да је став администрације председника Ајзенхауера, о (не)употребљивости Југославије као комунистичког савезника, одредила међусобне односе две државе на почетку Никезићевог дипломатског мандата у Вашингтону. У вези са тим је и хипотеза о Кенедијевој „новој политици“ и „југословенској несврстаности“ као прилици за приближавање ставова две државе на међународном плану. Важна претпоставка колеге Жарковића тиче се подршке коју је дипломата Никезић пружао спровођењу тзв. „сиповске концепције“ у југословенској спољној политици, ширењу реформских утицаја у апарату спољних послова, успостављању нужне дистанце у односима са Совјетским Савезом и земљама „народне демократије“ на прелазу из 60-их у 70-те године XX века. Колега Жарковић износи и хипотезу да су догађаји из 1968. у Чехословачкој најдиректније утицали на спољнополитичко престојавање Југославије. Од важности је и претпоставка кандидата да је познавање спољнополитичких прилика Никезића чинило још упорнијим у настојањима да Србија, а са њом и Југославија, одлучније закораче и опстану на путу реформи. Аутор је изложио и хипотезу да је успон детанта у Европи утицао на пад српских либерала. Наведене хипотезе темељно истраживање колеге Петра Жарковића је потврдило, а једним делом и кориговало и надоградило.

Методe истраживања

У изради докторске дисертације „Марко Никезић и југословенска спољна политика (1953–1972)“ кандидат Петар Жарковић се превасходно ослањао на методологију историјске науке. У мери у којој је то било потребно користио се знањима и истраживачким методима других друштвених и хуманистичких наука. На тај начин, уз примену историјског метода, у истраживањима се „ослањао“ на научне поступке правне науке, политичке науке, социологије, психологије и др.

Докторска дисертација колеге Петра Жарковића превасходно је заснована на архивској грађи, до сада мало коришћеној или сасвим новој, похрањеној у више архивских институција. Посебно драгоцени за ово истраживање били су фондови и збирке које се чувају у Архиву Југославије (2 архивска фонда). Значајан допринос сагледавању улоге и значаја Марка Никезића и југословенске спољне политике у годинама 1953–1972. дала су и истраживања у Дипломатском архиву Министарства спољних послова Републике Србије (3). Документација похрањена у Државном архиву Србије (3) такође је значајно допринела квалитету докторске дисертације колеге Жарковића. У питању је по типу и садржају разноврсна грађа настала радом министарстава спољних послова у Београду, служби и појединаца укључених у рад дипломатских представништава у Каиру, Прагу, Вашингтону, партијских тела (комитети, секретаријати, комисије...) унутар СКЈ и СК Србије – законска акта, извештаји, преписка, телеграми, статистике, службена евиденција, стенограми, аналитички материјал, упутства... Упоредо са тиме, кандидат је користио објављену архивску грађу, мемоарске изворе, штампу, периодичку, обимну и релевантну домаћу и страну историографску, политиколошку, правну литературу. Од изузетног историографског значаја су и сазнања до којих је колега Жарковић дошао у разговорима са релевантним сведоцима историје и блиским сарадницима и пријатељима Марка Никезића (Л. Перовић, Будимир Лончар, Зоран Никезић). Уложени труд резултирао је поузданим знањем о улози и значају Марка Никезића у југословенској спољној и унутрашњој политици у годинама 1953-1972. Напомињемо да је поред бројних текстова посвећених појединим аспектима посматраног проблема, ова тема у истраживању колеге Жарковића први пут целовито обрађена.

Истраживања колеге Жарковића су показала да Марко Никезић, дипломата и предводник нове генерације у српском партијском руководству 60-их година 20. века, представља једну од особених личности у кругу југословенских дипломата и партијских лидера. Био је, као амбасадор и министар спољних послова Југославије, вешт дипломата. Одликовала га је прецизна перцепција спољнополитичких кретања и тенденција у земљама у којима је обављао дипломатску службу и широко познавање и разумевања спољне политике у свету, односа између блокова, амбиција које повезују мале државе у покрете који теже да се са маргине светске историје наметну као значајан чинилац у светској политици и за много шта питају. Прагматичност и методичност коју је исказивао у спољнополитичким питањима, како показује и ово

истраживање, потврдио је и као челни човек ЦК СК Србије од 1968. до 1972. и поборник „либералне“ струје југословенског пута у социјализам. Његов политички пад 1972. године означио је крај периода пропуштених шанси и стасавања једне другачије генерације у СКЈ, спремне да мења југословенско друштво и, у складу са постојећим околностима у свету, усмерава га у неком новом политичком правцу.

Опис садржаја докторске дисертације

Композициони садржај докторске дисертације „Марко Никезић и југословенска спољна политика (1953–1972)“ речито говори о истраживачким интересовањима колеге Петра Жарковића. Поред предговора, увода, језгровитог закључка и пописа извора и литературе, докторску дисертацију колеге Жарковића чини пет осмишљених тематско-хронолошких поглавља.

У уводним деловима докторске дисертације (Предговор, Увод) колега Жарковић се критички одредио према постојећој архивској грађи и литератури. Проговорио је о значају теме. Са посебном пажњом је указао на архивске институције у којима је истраживао, уз навођење архивских фондова и збирки из којих је стицао сазнања о својој теми. У тим деловима текста кандидат се критички одредио и према коришћеним објављеним архивским изворима, мемоарској литератури, штампи и периодици, као и историографској литератури. Указао је на циљеве истраживања, као и на начин на који је приступио обради ове сложене теме. У мери у којој је то било потребно проговорио је о значају и улози југословенске дипломатије и назначио улогу коју су у њој имали Марко Никезић и генерација којој је припадао. У уводним поглављима дисертације колега Жарковић је назначио начине на које је креирана спољна политика југословенске државе и скренуо пажњу на методологију њеног рада.

Прво поглавље докторске дисертације колеге Петра Жарковића носи наслов *Југословенско откривање Блиског истока: Марко Никезић као амбасадор у Египту (1953–1956)*. У њему је аутор анализирао више важних питања везаних за југословенско-египатске односе у периоду који је наступио после „револуционарних промена“ у Каиру. У мери у којој је то било потребно колега Жарковић је презентовао генезу југословенске спољне политике у годинама 1948–1956, али и указао на очекивања са којима је Египат, после стицања независности, закорачио у своју будућност. Пажњу је посветио пређеном путу од маргиналног интересовања обе

средине за оног другог, до уобличавања сазнања да успон међусобне сарадње представља нужност у будућности. Дипломатску мисију М. Никазића кандидат је са успехом настојао да сагледа путем више истраживачких тема. Уочио да је југословенска дипломатија дала „дубинску процену“ карактера промена које су се одиграле у Египту. Пажњу је посветио југословенској анализи војног пуча у Каиру и проценама дипломата да је, поред изразитог антикомунизма нове структуре, у питању својеврсна „револуција“ која најдиректније доводи у питање стари политички и друштвени поредак. Кандидат је указао на несумњив допринос југословенског дипломатског представништва и самог Никезића у стицању информација, а онда и формирања поузданих сазнања о основним политичким и идеолошким позицијама нових египатских власти, борби за лидерство између Нагиба и Насера, исходу започетог сукоба у коме је војска играла важну улогу, политичком пројекту „насеризма“ који је мењао египатски постколонијални идентитет. Увид у дипломатску грађу омогућио је кандидату да са сигурношћу утврди на који је начин и на основу чега Никезић, комбинујући обазривост и критички приступ са аналитичком смелošћу, дошао до сазнања о потреби ближе сарадње са Насером и значају Египта у обликовању и креирању југословенског спољнополитичког наступа у Трећем свету. Колега Жарковић је сагледао идеолошке оквире тзв. „насеровог заокрета“ у спољној политици, одмерио природу арапског национализма, образложио критику деценијске сервилности египатског двора према Великој Британији. Увид у доступне изворе омогућио му је да пажљиво вреднује распрострањеност неповерења и резерви према Југославији у првим годинама Никезићевог мандата у Каиру и сагледа уложене напоре да такво стање буде превазиђено. Посебну пажњу кандидат је посветио примеру и утицајима који су стизали из Југославије када је у питању ванблоковска политика и уређење унутрашњеполитичких односа у Египту, уз уочавање раних сугестија амбасадора Никезића да Југославија представља „репрезентативни пример“ који Египат треба да следи у суочавању са спољнополитичким изазовима. Истраживање колеге Жарковића је показало да се, захваљујући и дипломатском ангажману даровитог, обавештеног, агилног дипломате какав је М. Никезић био, Г. А. Насер одлучније заложио за реализацију ванблоковске политике Египта на спољнополитичком плану, као и да је југословенски модел социјализма представљао важну оријентацију у идеолошком уобличавању „насеризма“ и, касније, тзв. „египатског социјализма“, у чијој је основи био некапиталистички модел развоја. Када је спољна политика Египта у питању истраживања су показала да је Никезић јасно „поручивао“ својим египатским

партнерима и пријатељима да не треба гајити илузије према политици великих сила и скретао пажњу на „посебно тешко искуство“ које је Југославија имала са Совјетским Савезом. Уочавао је политичке грешке Запада и настојања Москве да се „утисне у пукотину између Египта, Арапа и Запада“. Истраживања колеге Жарковића, посвећена годинама које је М. Никезић провео на дужности амбасадора у Египту (1956–1958), посредно показују на који је начин већ „одмакли“ Хладни рат на Блиском истоку утицао на египатско превазилажење антикомунизма, југословенско-египатско приближавање, те обликовање заједничке „несврстане“ спољнополитичке стратегије. Идеје активне мирољубиве коегзистенције, како показује ово истраживање, биле су онај садржај југословенске спољне политике који је остављао препознатљив траг у спољнополитичком наступу Каира.

Друго поглавље докторске дисертације колеге Жарковића носи наслов *Југославија и Источни блок у новој фази спорења: М. Никезић као амбасадор у Чехословачкој (1956–1958)*. У њему је кандидат размотрио наслеђе стаљинизма и послератне совјетизације у Источној Европи, образложио појаву идеје „дестаљинизације“ оживотворене у том делу света по директном налогу снага које су у СССР-у водиле постстаљинистичку транзицију, указао на садржаје Хрушчовљеве политике „новог курса“. Колега Жарковић је са пажњом сагледао однос Југославије и држава социјалистичког лагера у том времену, одмерио улогу југословенског узора у процесу дестаљинизације Источне Европе, указао на отпоре и резервисаност која је пратила помирење како у СССР-у и земљама социјалистичког лагера тако и у Југославији. Кроз призму југословенско-чехословачких односа, у времену започетог дипломатског мандата Марка Никезића у Прагу, истраживања су показала на који је начин југословенски амбасадор заступао интересе своје земље и који су били доминантни проблеми у контексту важних историјских догађаја, као што је Двадесети конгрес КПСС-а, „Мађарска револуција“ и Међународно саветовање комунистичких партија у Москви. У том времену преваљен је пут од „прихватљиве нормализације“ међудржавних и међупартијских односа, одређене побољшањем југословенско-совјетских односа, преко заоштравања непријатељског става, потпуне изолације идеја југословенског социјализма и зауздавања процеса „дестаљинизације“, до „рушења“ тешко оствареног јединства комунистичких партија, започињања отворене анијугословенске кампање и обећања датих Никезићу да међупартијски спорови неће утицати на међудржавне односе Чехословачке и Југославије. У тим деловима текста

колега Жарковић је скренуо пажњу на суштинске разлике у ставовима Југославије и Чехословачке око кључних идеолошко-политичких питања. Анализе су показале на који је начина „обликована“ антијугословенска кампања у Прагу и којим „аргументима“ вођена борба против „југословенског ревизионизма“. Све је то, како потврђује и ово истраживање, спутавало „потрагу“ за изналажењем нових форми односа између социјалистичких земаља, „гасило“ могућност успостављања „полицентричног“ система и уважавања постојећих разлика у мишљењу унутар радничког покрета и компромитовало идеје социјализма. Показало се да су идеје „полицентризма“ и „ванблоковског социјализма“, после догађаја из 1956. у Пољској и Мађарској, постале за свет социјализма мање употребљиве и тешко остварљиве. Никезићеве дипломатске анализе су говориле да и поред свега тзв. „партијски конзервативци“ нису политички форматирани у Чехословачкој и да су њихове „победе“ биле тренутне, али не и дугорочне. Он је, такође, указивао на кључну улогу СССР-а у одређивању свеукупних односа Чехословачке и Југославије. Борба против „југословенског ревизионизма“ била је, како показују истраживања колеге Жарковића, средство одржавања конзервативне политике Политбироа КПЧ.

У трећем поглављу докторске дисертације колеге Жарковића, насловљеном *Америчка спољнополитичка стратегија и југословенска несврстаност: Марко Никезић као амбасадор у САД (1958–1962)*, анализиран је развој југословенско-америчких односа кроз сагледавање основних одлика њихове међународне стратегије. Показало се да је, када је у питању Југославија, америчка политика одступила од премиса „крсташког антикомунизма“ који је, суштински, вредносно обликовао америчко друштво и политику. На тај начин америчка политика „обуздавања“ комунизма задобила је другачију примену, што је најдиректније утицало на стабилне међудржавне односе две земље. Како је М. Никезић био именован за југословенског амбасадара на размеђу две администрације, Ајзенхауерове и Кенедијеве, у поглављу су упоређени приступи Југославији од стране две различите америчке политичке концепције. Независно од тога, успешно заступање Југославије у Вашингтону захтевало је озбиљан пропагандни рад амбасаде и акредитованих дипломата. Никезићева уочавања да је одласком Џ. Ф. Далса „извесни спољнополитички помак“ према Југославији постао могућ, да се увећава простор за јачање „прогресивних“ политичких опција у америчкој политици, да треба интензивирати дипломатску сарадњу на релацији Вашингтон – Београд, од посебне су важности. Колега Жарковић је указао на значај Београдске

конференције несврстаних земаља и обрадио америчке реакцији на све што се у Београду догађало. У том контексту, подједнака пажња је посвећена делатности америчког амбасадора у Београду Џ. Кенана и активностима М. Никезића у Вашингтону. Никезићеве процене да се Југославија и САД после Прве конференције несврстаних земаља у Београду убрзано удаљавају показале су се као дугорочно тачне и утицале су на обликовање југословенске спољне политике у наредним годинама. Колега Жарковић је скренуо пажњу и на уложене напоре М. Никезића да се, у датим околностима, одржи ниво стабилних односа са Сједињеним Државама и отклоне могуће реперкусије Кенедијеве „нове политике“ на југословенску несврстану позицију.

У четвртој поглављу докторске дисертације, под насловом *У врху југословенске дипломатије. Марко Никезић и сиповска концепција југословенске спољне политике (1962–1968)*, колега Жарковић приказује улогу Марка Никезића на челним позицијама југословенске дипломатије и разјашњава његов значај у обликовању тзв. „сиповске“ концепције спољне политике Југославије. Ти делови докторске дисертације засновани су на до сада мало коришћеним или сасвим новим историјским изворима. Колега Жарковић је темељно анализирао рад Државног секретаријата за спољне послове (ДСИП) и указао на значај конституисања сасвим особене ванблоковске спољнополитичке стратегије југословенске државе у биполарном свету. Проговорио је о утицају највиших тела СКЈ на креирање спољне политике земље. Истраживање је потврдило да је у персоналном смислу, спољна политика југословенске државе била нераскидиво повезана са личношћу Ј. Б. Тита који, почев од 1953, има формална овлашћења да руководи спољном политиком и тих се овлашћења није одрицао. Колега Жарковић је реконструисао унутрашњу организациону структуру Министарства и указао на место и значај Колегијума ДСИП-а у одређивању државне спољне политике. Одмерио је допринос те институције и самог М. Никезића обликовању спољне политике југословенске државе. Кандидат са посебном пажњом пише о поводима и узроку настајања својеврсне партијске оптужнице о постојању „сиповске концепције“. У том делу текста, хронолошки везаном за 1963. годину, презентује односе партијског врха земље и руководства ДСИП-а. Са тим у вези колега Жарковић је из бројних углова сагледао и „реконструисао“ улогу Марка Никезића и дела њему блиских кадрова у ДСИП-у, у догађајима који су претходили Брионском пленуму или се одвијали непосредно после његовог окончања. Знатан простор кандидат је посветио питању

„просовјетске“ политике Југославије, као и покушајима да се темељном анализом рада ДСИП-а и Марка Никезића, таква тврдња одбаци. У питању је била својеврсна, како колега Жарковић констатује, партијска оптужница којом се тврдило да је „сиповска“ концепција у ДСИП-у настала као последица оспоравања блиских југословенско-совјетских односа. У тим деловима текста дато је и објашњење сложених односа и ставова које су водећи кадрови у ДСИП-у, током времена, формирали према кључним питањима која су одређивала односе Југославије и СССР-а. Указано је на узроке и последице југословенско-совјетске нормализације из првих месеци 1960. године и посебно скренута пажња на појаву унеколико различитих погледа државног, партијског врха и руководства ДСИП-а на „прихватљив модел“ сарадње са Совјетским Савезом. У том контексту, потребна пажња је посвећена и природи и значају совјетско-кинеског сукоба за коначно обликовање југословенско-совјетске нормализације односа. Колега Жарковић је, анализирајући негативан став Совјетског Савеза према југословенској привредној и друштвеној реформи, указао на нужне активности ДСИП-а у организовању отпора совјетским спољним притисцима, што је послужило као „доказ“ да Марко Никезић у Москви буде означен делом „либералне“ (прозападне) струје у СКЈ. Кандидат је, такође, темељно анализирао учинак и домете југословенско-совјетске сарадње у Трећем свету, указао на постојање различитих погледа Москве и Београда на место, улогу и значај „несврстаних“ држава, дефинисао могуће крајње циљеве заједничке антиимперијалистичке борбе. Рат на Блиском истоку из 1967. још једна је од тема о којој колега Жарковић пише, показујући да се и на том примеру, када сарадња две државе никада није била ближа, могу сагледати умногоме другачији приступи југословенске и совјетске политике и дипломатије. Анализа односа југословенске дипломатије према догађајима у Прагу 1968. године (тзв. *Прашко пролеће*) засвођује Никезићев ангажман као подсекретара, а после тога државног секретара у ДСИП-у, а тиме и целину посвећену његовим активностима на спољнополитичком плану у годинама 1962–1968. У тим деловима текста „отворено“ је и важно питање даље југословенске спољнополитичке оријентације. Обављена истраживања омогућила су колеги Жарковићу да по први пут осветли конкретне потезе које су Марко Никезић и ДСИП „повлачили“ у току чехословачке кризе, као и да укаже на конкретна настојања и учинак југословенске дипломатије у одбрани сопствених државних интереса после војне интервенције у Чехословачкој.

Рукопис докторске дисертације колеге Жарковића засвођује поглавље под насловом *У врху партије у Србији. Реформски програм Никезићевог руководства и југословенска спољнополитичка опредељења (1968–1972)*. У њему је аутор темељно анализирао однос Марка Никезића и српског партијског руководства према догађајима, појавама и процесима који су уследили после „Прашког пролећа“. У том контексту указано је на: последице интервенције у Чехословачкој на углед СССР-а и престиж комунистичког покрета у свету; настојања Москве да се опсежном „идеолошком мобилизацијом“ оправда предузета војна акција; покушаје да се отклони свака помисао да, сем совјетског, постоји и „други пут у социјализам“. Колега Жарковић је скренуо пажњу на околности које су најдиректније утицале на обликовање антисовјетских расположења у Београду и антијугословенских расположења у Москви. Указао је на: интервенционистички капацитет Брежњевљеве доктрине о „ограниченом суверенитету“; опасности какве су „експерименти“, попут оног у Чехословачкој, представљали за Совјетски Савез; размере и последице југословенско-совјетске кризе која је „отворена“ војном интервенцијом у Чехословачкој. Аутор је пажњу посветио и нормализацији југословенско-совјетских односа, уз анализу процеса који је омогућио да до ње и дође и указивање на последице утицаја идеологије на спољну политику и међународне односе. Истраживачки су нови и они делови докторске дисертације колеге Жарковића у којима је скренута пажња на хтења југословенских републичких руководства да утичу на спољну политику земље и реагују на спољнополитичке изазове тренутка. Никезићева приврженост демократским облицима југословенског социјализма, одбацивање политике силе на спољном и унутрашњем плану, потреба за сталним критичким преиспитивањем државне спољне политике и одржавањем дистанце према совјетској политици су, како показује ово истраживање, несумњиви. Подједнако су важна и запажања колеге Жарковића да је М. Никезић: уочавао међузависност актуелних међународних односа и реформске политике у земљи; сматрао да је дугорочно настојање Совјета да насилно утичу на југословенска унутрашњеполитичка кретања, кварило међусобне односе и захтевало критичку дистанцу према СССР-у; истицао нужну потребу да се Србија дефинитивно ослободи хипотеке да представља „базу руског утицаја“ у Југославији. Кандидат је дужну пажњу посветио европском Детанту, настојањима југословенске дипломатије да утиче на процес јачања безбедности у Европи, југословенској унутрашњој кризи. Анализа коришћених извора је показала на који је начин и у којој мери партијско руководство Србије, на чијем је челу био Марко Никезић, програмски опредељивало за Европу и

препознавало опасност од политике Совјетског Савеза, што је унеколико било у супротности са политиком државног врха и самог Ј.Б. Тита. Колега Жарковић је сагледао сличности и разлике у југословенској и совјетској концепцији детанта и указао на основне мотиве који су одређивали политику СССР-а према југословенској унутрашњој кризи из 1971. године. Истраживање је показало да је совјетски притисак имао удела у епилогу југословенске кризе, као и да је политички пад Марка Никезића и српског партијског руководства представљао исход подршке коју је Москва дала Титу и конзервативним снагама у СКЈ.

Постигнути резултати и научни допринос

Истраживање које је обавио колега Петар Жарковић тематски је ново, садржајно богато, научно потребно и друштвено корисно. Оно најдиректније доприноси подизању друштвене свести о значају и улози личности у историји и нуди прегршт одговора о природи југословенског социјализма. На примеру појединца инволвираног у политику, преваходно спољну, али и унутрашњу, колега Жарковић је указао на мене које су одредиле политички живот у југословенској држави током 50-их, 60-их и прве половине 70-их година XX века, скренуо пажњу на природу система који је у њој деценијама владао, проговорио о ривалском односу Јосипа Броза Тита према републичким функционерима малађе генерације и другачијем поимању будућности социјализма у југословенској држави. Истраживање је показало у којој је мери политика великих сила присутна и утицајна на Балкану, као и на који начин она подстиче или спутава друштвене, политичке и економске промене и реформе, утиче на правце развоја, одређује судбину појединца, утврђује смер којим је кренула историја. У таквим околностима треба водити рачуна о дометима утицаја малих држава каква је била Југославија и на спољном и на унутрашњем плану, важности правовремених и тачних информација и процена које државном врху достављају способни и мудри дипломати, историјској улози појединаца који нису склони да своја сазнања и убеђења пониште уклапајући се у доминантне тенденције ауторитарне власти, нити спремни да чувајући стечени положај и жртвују убеђења. Истраживање колеге Жарковића је показало да је Марко Никезић, чије се бављење спољном и унутрашњом политиком „подударило“ са бескомпромисним сукобом војних блокова, заоштреним приликама у Хладном рату, војним интервенцијама, развојем антиколонијализма, јачањем несврстаности, обликовањем „нове“ Европе, реформским захватима на

унутрашњеполитичком и економском плану, припадао баш тој категорији српских политичара, зналаца дипломатске струке и људи са убеђењем и ставом који се може променити једино уколико аргументи друге стране односе превагу над сопственим сазнањима, сагледавањима и визијама.

Имајући све наведено у виду слободни смо да Наставном и научном већу Филозофског факултета у Београду препоручимо да прихвати наш позитиван реферат о докторској дисертацији „**Марко Никезић и југословенска спољна политика (1952–1972)**“ и колеги Петру Жарковићу одобри усмену одбрану на којој ће чланови комисије изнети своје појединачне сугестије и примедбе.

У Београду,
30. 12. 2022.

Комисија:

Др Мира Радојевић, редовни професор,
Филозофски факултет у Београду

Др Драган Богетић, научни саветник,
Дописни члан САНУ

Др Александар Животић, ванредни професор,
Филозофски факултет у Београду

Др Слободан Селинић, научни саветник,
Институт за новију историју Србије

Др Љубодраг Димић, редовни професор,

Филозофски факултет у Београду

(ментор и писац реферата)